

PRAKTICKÉ ASPEKTY LEGITIMITY PRÁVA V POSTMODERNEJ DOBE – 1. ČASŤ

Mgr. Ján Šurkala

Univerzita Komenského v Bratislave
Katedra rímskeho práva, kánonického a cirkevného práva
jan.surkala@flaw.uniba.sk

Praktické aspekty legitimacy práva v postmodernej dobe – 1. časť

Autor sa v tejto prvej časti rozsiahlejšej štúdie zaoberá praktickými otázkami legitimacy práva v súčasnosti. V úvode konštatuje, že právo sa dnes opiera o v princípe rovnaké legitimizačné formuly, ako v dobe modernej. Špecifickou našej situácie ale spočíva v tom, že tieto dominantné modernistické legitimizátory práva sú atakované a narúšané postmodernými alternatívnymi diskuzarmi, ktoré síce nemajú potenciál nahradiť platné legitimizačné formuly, ale kumulatívne ich môžu narušiť natoľko, že sa zrúti. Autor rozoznáva štyri dominantné legitimizátory súčasného práva: racionalizmus, legalizmus, liberalizmus a demokraciu. Tie následne analyzuje z pohľadu ich slabších stránok a formuluje čiastkové závery na ich posilnenie s cieľom lepšieho zabezpečenia legitimacy práva pred spochybňujúcimi tendenciami postmoderny.

Die praktische Aspekte der Rechtslegitimität in der postmodernen Zeit – Teil 1

Der Autor konzentriert sich auf praktische Probleme der Rechtslegitimation in der heutigen Gesellschaft. Erstens unterstreicht er die Tatsache, dass die dominanten Legitimationen des kontemporären Rechts die gleichen sind wie in der modernen Ära. Diese begründenden Faktoren stehen jedoch unter anhaltenden Angriffen zahlreicher postmoderner alternativer Diskurse. Obwohl diese neuen Elemente der öffentlichen Diskussion kein Potential haben, die modernen Legitimationen adäquat zu ersetzen, können sie ihren Zusammenbruch verursachen. Der Autor erkennt vier dominante Begründungsansätze des heutigen Rechts: Rationalismus, Legalismus, Liberalismus und Demokratie. Anschließend analysiert er sie im Hinblick auf ihre Schwächen

und versucht, ihre Abwehrstrategien gegen die postmodernen Einwände zu artikulieren.

Practical Aspects of Legitimacy of Law in the Postmodern Age – part 1

The author is focused on practical problems of legitimacy of law in contemporary society. Firstly he underlines the fact that dominant legitimacy formulas of the current law are the same as in the modern era. However, these legitimising factors are under persistent attacks of numerous postmodern alternative discourses. Regardless the fact, that these new elements of public discussion do not have potential to adequately replace the old legitimising formulas, they may cause their breakdown. The author recognises four dominant legitimising factors of the current law: rationalism, legalism, liberalism and democracy. Subsequently he analyses them with regard to their weaknesses and tries to articulate their defence strategies against the postmodern destabilising factors.

Kľúčové slová: legitimita práva, postmoderná doba, moderna, legalizmus, racionalizmus, liberalizmus, demokracia, legitimizačné formuly práva

Schlüsselbegriffe: die Rechtslegitimität, die Postmoderne, die Moderne, Rationalismus, Legalismus, Liberalismus, Demokratie, die Legitimationsformeln des Rechts

Keywords: legitimacy of law, postmodern age, modernism, legalism, rationalism, liberalism, democracy, legitimation formulas of law

Úvod

V súčasnosti, teda v postmodernej dobe,¹ sa legitimita práva analyzuje ťažšie ako iné problémy spoločenskej reality. Definičné ťažkosti vyplývajú predovšetkým zo skutočnosti, že sa postmoderna nedá striktne oddeliť od moderny. Významné prvky moderny sú dominantné aj v súčasnosti, iné sú v spoločenskej realite neabstrahovateľne prítomné. K nim sa v posledných desaťročiach pridávajú typické postmodernistické prvky ako subjektiviz-

¹ Postmodernu chápeme v zmysle Lyotardovej koncepcie, ktorú vyjadril vo svojej slávnej práci *La Condition postmoderne* v roku 1979, kde popisuje myšlienkový a duchovný stav Západu po druhej svetovej vojne. Porovnaj: LYOTARD, J. F.: *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester : Manchester University Press, 1984, s. 23-25. Dnešný svet samozrejme čelí miestami radikálne iným problémom ako pred niekoľkými desaťročiami. Napriek tomu sme presvedčení o tom, že žijeme stále v postmoderne, a že dokonca mnohé jej znaky sa sú ešte zreteľnejšie. Niektorí autori sú navyše presvedčení o tom, že postmoderna je najvlastnejšou súčasťou moderny – jej obnovou, ktorá prináša skôr zmenu vnímania ako fundamentálnu zmenu základných predpokladov spoločenskej štruktúry. Porovnaj: ČIPKÁR, J.: Postmoderná situácia a jej východiská pre ďalší vývoj spoločnosti, štátu a práva. In *Právny obzor*, 1997, roč. 80, č. 3, s. 340; HAPLA, M.: *Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)modern době*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2016, s. 16-19; LIPOVETSKY, G.: *Èra prázdnoty. Úvahy o současném individualismu*. Praha : Prostor, 2003, s. 110; VEČERA, M. – MACHALOVÁ, T.: *Europeizace práva v právně teoretickém kontextu: výklad základních pojmů*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2010, s. 28.

mus, pluralizmus, synkretizmus, relativizácia dovtedy univerzálnych hodnôt a vznik opozičných pozícií ku všetkým modernistickým postulátom, a to aj tým, ktoré dominantná časť spoločnosti považuje naďalej za platné.²

Ani druhý prvok našej analýzy, legitimita práva, nepatrí práve k jednoducho fungujúcim fenoménom. Legitimita je sociálnym, ale aj právnym javom.³ „Žije“ teda na pomedzí dvoch svetov – sveta faktického (*sein*) a sveta normatívneho (*sollen*). Preto nás musia zaujímať jednak relevantné sociálne javy, ktoré ju determinujú, ale aj formálna stránka pozitívneho práva, na ktoré sa viaže.

V tejto prvej časti tohto článku sa pokúsime analyzovať jednotlivé nosné charakteristické znaky súčasnej postmodernej doby v spojitosti s ich vplyvom na legitimitu práva. Konkrétne ide o racionalizmus, legalizmus, liberalizmus a demokraciu. Kvôli komplexnosti ich pôsobenia v spoločenských vzťahov sme každému z nich venovali osobitnú kapitolu. K týmto dominantným blokom, ktoré sa s veľkou dávkou zjednodušenia dajú pripísať moderne, pristupujú typicky postmoderné prvky ako pluralizmus⁴, subjektivizmus a globalizácia. Tie budeme popisovať spoločne z dôvodu veľkej miery ich vzájomnej prepojenosti a podmienenosti v druhej časti článku.

1. Racionalizmus a viera v pokrok

Viera v neobmedzené možnosti ľudského umu a potenciál jeho neustáleho zlepšovania sa má v dejinách Západu dlhú tradíciu.⁵ Prítomná bola už od čias antiky, no najviac sa rozvinula s nástupom osvietenstva.⁶ Je však zaujímavé, že napriek svojej sekularistickej rétorike v sebe obsahovala aj prvky náboženské, a síce nie zmysle viery v Boha, ale v zmysle viery

² Bližšie pre znaky postmodernity pozri: KASINEC, R.: Postavenie prameňov práva v postmoderných štátoch. In *Bratislavské právnické fórum 2013: Postmoderný štát a sociálna spravodlivosť: medzinárodná vedecká konferencia*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013, s. 1891-1892.

³ Pre teoretickú analýzu pojmu legitimacy práva pozri: ŠURKALA, J.: Teoretické aspekty legitimacy práva. In *Acta Iuridica Olomucensia*, 2015, roč. 10, č. 3, s. 167-180.

⁴ Bližšie k právnemu pluralizmu pozri: KASINEC, R.: Právny pluralizmus a pramene práva v súčasnosti = Legal pluralism and sources of law today. In *Hodnotový základ práva*, Bratislava: PraF UK, 2011, s. 215-219. Naproti tomu stojí modernistická koncepcia monizmu práva. Bližšie k právnemu monizmu v podmienkach Slovenskej republiky pozri: TURČAN, M.: Monizmus práva v SR = Legal monism in the Slovak Republic. In *Hodnotový základ práva*. Bratislava : PraF UK, 2011, s. 269-273; MRVA, M.: Neopluralizmus? Neolitizmus? Alebo post-demokracia? In *Pluralizmus moci a práva*. Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva, 2009, s. 102-115.

⁵ SCHLUCHTER, W.: *History of Western Rationalism – Max Weber's Developmental History*. Berkeley, Los Angeles : University of California Press, 1981, s. 151.

⁶ CHOVANCOVÁ, J. – VALENT, T.: *Základy filozofie pre právnikov*. 2. dopl. vyd. Bratislava : VO PF UK, 2000, s. 71; COMTE, A.: Kurz pozitívnej filozofie. In *Antológia z diel filozofov*. 7. zv. Bratislava : Pravda, 1967, s. 39-61.

racionálnu podstatu človeka, z ktorej v konečnom dôsledku pramenili mnohé dôležité moderné teórie štátu a práva.⁷

Snaha vysvetliť kompletnú faktickú aj duchovnú realitu jej prostredníctvom zabezpečila ľudstvu nevídaný rozmach poznania predovšetkým v oblasti prírodných vied. Avšak ani v spoločenských vedách neostal zo stredo-vekej scholastiky kameň na kameni. Navyše nakumulované poznatky indukovali hospodársky rast a ten mal za následok vzostup dovtedy politicky bezvýznamných spoločenských vrstiev. Racionalizmus nielenže podmienil vznik ideálnych materiálno-ekonomických podmienok na prechod od feudálno-oligarchického na kapitalisticko-občiansky ekonomicko-politický systém, ale navyše podkopal staré legitimizačné formuly opierajúce sa o kresťanskú morálku a feudálne procedurálne legitimizačné mechanizmy (máme na mysli výsadné postavenie kráľa a šľachty vyplývajúce z ich „lepšieho“ pôvodu).

Racionalizmus je teda základným kameňom novoveku. Od čias osvietenstva sa s ním navyše spája optimizmus smerom do budúcnosti. Viera v možnosti ľudského rozumu a jeho schopnosť neustáleho zlepšovania sa a viera v pokrok sa navzájom podmieňujú a dopĺňajú. Aj napriek tomu, že odvtedy až podnes prebehli početné filozofické iniciatívy majúce za cieľ spochybniť všemocnosť ľudského rozumu, a mnohé to v rovine filozofickej aj úspešne dokázali,⁸ v ľudskej povahe sa táto viera „vo vedu“, chápanú dnes v zmysle Comtovho pozitivizmu, uhniedzila. Stačí si všimnúť, aká veľká pozornosť sa v dnešnej spoločnosti venuje otázkam hospodárskeho rastu (vo svojej podstate je to špecifická forma spoločenského pokroku) alebo tzv. „vedomostnej spoločnosti“, ktorú treba budovať, „lebo len tak sa budeme mať v budúcnosti dobre“. Aby bolo jasné, nespochybňujeme dôležitosť ekonomického rastu a tiež uznávame, že ak má byť v budúcnosti trvalo udržateľný, vedomostná spoločnosť asi zlým riešením nebude. Vyššie uvedeným poukazom sme len chceli dať do pozornosti fakt, že „pokrokárstvo“⁹ je jedným z najvnútornejších postojov väčšiny členov modernej aj postmodernej spoločnosti. Táto skutočnosť sa v podstatnej miere prejavuje aj v legitímite práva.

Z racionalisticko-pokrokárskej ideológie, ktorá je dnes široko rozšírená a zdieľaná, vyplývajú stupňujúce sa požiadavky subjektov na pozitívne právo jednak v zmysle jeho zvýšenej efektivity, ako aj v zmysle požiadaviek

⁷ SCHMITT, C.: *Political Theology. Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Chicago : University of Chicago Press, 2005, s. 42-48.

⁸ Pozri napr.: SCHOPENHAUER, A.: *Svet ako vôľa a predstava I. a II.* Bratislava : Kaligram, 2010. 1560 s. alebo NIETZSCHE, F. W.: *Tak vpravil Zarathustra. Kniha pre všetkých a pre nikoho*. Bratislava : Iris, 2002. 236 s.

⁹ Je príznačné, že pojem „pokrokárstvo“ sa už v súčasnom Slovníku slovenského jazyka nenachádza. Aj to svedčí o tom, že pozitívita progresivistického postoja je v dnešnej spoločnosti hlboko zakorenená (inak by sa v jazyku reflektovala potreba zachovania synonymného pojmu „pokrokárstvo“, ktoré má negatívnu konotáciu).

„spravodlivosti“. Už neplatia staré pred-osvietenecké schémy požiadaviek subjektov, ktoré by sa dali zhrnúť do formulky: „čo bolo dobré našim rodičom, bude dobré aj nám a našim deťom“. Na chyby minulosti sa hľadí s trochu povýšeneckým postojom vyjadrujúcim nečudovanie sa nad nedokonalosťami, lebo predsa ide o minulosť a prítomnosť je preto takmer zákonite lepšia v každej oblasti. Porovnávať treba objekt s jeho budúcim možným stavom. Keď je nám konkrétna podoba takého budúceho stavu objektu známa, treba ju urýchlene aplikovať do praxe. Z uvedeného vyplýva, že racionalizmus stupňuje mieru kritickosti k súčasným legitimizačným formulám práva (ďalej len „LFP“) a právno-politickému režimu, ktorý je na nich postavený.

Tento postoj možno na jednej strane vnímať pozitívne, lebo vytvára tlak na implementovanie pozitívnych spoločenských zmien. To však platí len za predpokladu, že racionálna skepsa si zachová dostatočnú mieru praktickosti a popri kritike platného právneho systému podrobí minimálne rovnakému kritickému skúmaniu aj riešenia, ktoré ponúka. V opačnom prípade sa skepsa voči platným LFP v spojitosti s určitou konkrétnou ideológiou spôsobujúcou intelektuálnu slepotu premietne v permanentnú revolúciu a nekonstruktívny boj proti všetkému naokolo.

Špecifikom racionalizmu je jeho „vizáž“ pravdivosti.¹⁰ V modernom človeku je povedomie o pravdivosti vedeckých výpovedí hlboko zakotvené a paradoxne o nej nepochybuje, hoci zo samotného racionalizmu vyplýva *dubito ergo cogito, cogito ergo sum*. Tento fakt často zneužívajú ideológie rôzneho zafarbenia a z nich vyplývajúce právne systémy na svoju legitimizáciu prostredníctvom špecifickej racionalistickej ideologickej LFP, ktorú sme charakterizovali na inom mieste.¹¹

Postup je nasledovný: primárna LFP zadá vedcom určitú objednávku, na ktorú takmer určite nejaká kapacita zareaguje (nie je preukázané, aby bol medzi vedcami menší pomer úplatných hlupákov k celkovému počtu ako v bežnej populácii), následne bude „vedecká“ teória podporujúca pravdivosť primárnej LFP vypracovaná a predstavená odbornej aj širokej verejnosti. Samozrejme, v odbornej verejnosti sa objaví hneď niekoľko hlasov nezávisle od seba proti jej platnosti, ale to sa stane každej vedeckej teórii, hoci by bola aj bezchybná (dalo by sa povedať, že vymedzovať sa je určitou formou vedeckého „folkloru“). Podstatné však je, že informačné kanály sú viac či menej efektívne regulované ideológiami. Tie sa starajú, že smerom k širokej verejnosti preniknú modifikované správy o výsledkoch odbornej diskusie. Povedomie vedeckosti určitej LFP teda v konečnom dôsledku nezávisí od výsledkov vedeckého skúmania a násled-

¹⁰ HABERMAS, J.: *Theory and Practice*. Boston : Beacon Press, 1974, s. 254.

¹¹ Porov.: ŠURKALA, J.: Teoretické aspekty legitimacy práva. In. *Acta Iuridica Olomucensia*, 2015, roč. 10, č. 3, s. 169.

nej verejnej oponentúry, ale od rozsahu informačno-komunikačných prostriedkov, ktorými daná LFP disponuje.

V dnešnej postmodernej situácii, keď správy sú pre krátkosť času a ich početnosť ohlodané na kosť,¹² prenikne ku koncovému prijímateľovi značne skreslená informácia,¹³ napr.:

„250 najvýznamnejších vedcov sveta potvrdilo, že prirodzená homosexualita dosahuje 25% z celkovej populácie vyspelých krajín. Do konca storočia podľa ich odhadov bude každé druhé manželstvo homosexuálne.“

Táto správa vyslovená sympatickou hlásateľkou na pozadí kvalitného vizuálu pôsobí sa adresátov dojmom dôveryhodnosti. Len nepatrná časť z nich si dá tú námahu a vyhľadá si podrobnejšie informácie, takmer žiadny „postmoderný človek“ sa nebude predierať tisíckami strán zložitých výskumov, skúmať vhodnosť použitej metodiky, prípadne konfrontovať predloženú, na prvý pohľad konzistentnú, argumentáciu s názormi z opačného spektra vedeckej komunity. Aj keby sa ku všetkým týmto informáciám dostal a podstúpil tak vlastnú intelektuálnu námahu v snahe ich správne pochopiť, jeho poznatok by nemal zďaleka taký celospoločenský dosah ako povrchná 35 sekundová agentúrna správa, vyslovená ledabolo v hlavnom vysielacom čase sledovanej TV.

Správa o zvyšujúcej sa akceptovateľnosti homosexuality z predchádzajúceho odseku je príkladom mäkkého pôsobenia ideológií vo verejnom diskurze. Malá nevinná správička povedaná tesne pred koncom TV novín podopretá proklamovanou podporou bližšie nešpecifikovaných vedcov, ktorí jej prepožičiavajú silnú autoritu vedecky potvrdeného poznatku. V podvedomí adresátov sa zaznamená stopa, ktorá môže do budúcnosti modifikovať ich názory smerom pre primárnu LFP želateľným.

Aj napriek možnosti manipulácie má racionalizmus v postmodernej spoločnosti zväčša pozitívne dopady. Svojou snahou hľadať objektívnu pravdu je protiváhou stále silnejúcim tendenciám subjektivismu a bezbrehého pluralizmu, ktoré hlásajú rovnocennosť všetkých výpovedí. Prenášanie týchto rýdzo postmodernistických tendencií do legitimacy práva pôsobí zmätok a dezintegruje tak právno-politický systém ako aj spoločnosť. Racionalizmus však potrebuje väčšiu dávku pokory a menej istoty, s ktorou prezentuje svoje závery, lebo v stávke nie je „len“ jeho reputácia, ale aj značné celospoločenské dopady. Viera v pokrok vyjadruje na jednej strane pozitívnu snahu o zlepšovanie podmienok, v ktorých človek žije, na druhej strane vytvára ilúziu za dobrom sa rútiaceho sveta. Racionalisti potrebujú zásadne prehodnotiť svoj postoj k minulosti, lebo skúsenosť nás učí, že občas zaniknú aj dobré veci, niekedy

¹² Priemerná dĺžka jednej správy v rámci TV novín je pod 45 sekúnd. Zdroj: http://www.tvweek.com/news/2009/04/under_the_knife.php (cit. 21. marca 2012)

¹³ HABERMAS, J.: *The Structural Transformation of Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge : MIT Press, 1991, s. 181-196.

vývoj zabľúdi do slepej uličky, z ktorej sa nevráti bez nezaujatej znalosti minulosti. Liekom pre racionalizmus je *aurea mediocritas* medzi vlastnými požiadavkami formulovanými jednak s istotou, ale aj s pokorou, a vedením žitého dialógu so svojím okolím.

2. Legalizmus

Legalistická doktrína má svoje korene v racionalizme osvietenstva, aj keď prapočiatky by sa dali vystopovať až do rímskych čias. Určitá mutácia legalizmu sa objavuje dokonca v ďalekej Číne v učení légistov (škola Fa-tia).¹⁴ Legalizmus je z etymologického hľadiska odvodený z latinského termínu *lex* (pl. *leges*), čo v slovenčine znamená „zákon“, „poriadok“ alebo „zmluva“.¹⁵ Legalizmus teda kladie dôraz na písaný zákon ako vyjadrenie formalizovaného prejavu vôle oprávneného vykonávateľa moci. Zásadnou prednosťou písaného zákona je právna istota, lebo *littera scripta manet*. Ďalším jeho podstatným benefitom je možnosť uvedomelou právotvornou činnosťou meniť obsah práva,¹⁶ čím sa zabezpečí jeho pružnosť a sociálna reflektibilita.

S nástupom osvietenstva nastala naliehavá potreba oboch spomínaných kvalít legalizmu, tak právnej istoty ako aj možnosti právnym poriadkom pružne reagovať na zmenené ekonomicko-politické podmienky spoločnosti, resp. tieto spoločenské podmienky aktívne meniť. V praxi sa legalizmus prejavil predovšetkým v podobe kodifikácií a nebývalej pozitívno-právnej expanzie. Tým sa podarilo odstrániť jednak zmätky stavovského partikularizmu a vysokej územnej volality feudálneho obyčajového práva a zároveň sa za pomerne krátku dobu odstránili obsahové reziduá feudalizmu v práve. Na strane druhej však legalizmus svojou expanziou do stále nových oblastí spoločenského života zatlačil do úzadia iné normatívne systémy, predovšetkým morálku. Tým vznikla paradoxná situácia, lebo legalistické koncepcie si zakladajú na svojej indiferentnosti voči morálnym požiadavkám z vonkajšieho prostredia. Napriek tomu ich v praxi afikujú.

Prečo má zdanlivo hodnotovo neutrálna formalistická koncepcia práva, ktorá sa striktne vymedzuje voči axiologickým požiadavkám morálnych systémov, nezanedbateľný dopad na neprávne normatívne systémy? Odpoveď sa dá odvodiť z mnohoznačnosti pojmu práva. Aj keď pozitivistické chápanie práva sa obmedzuje na právo formálne, adresáti právo vnímajú

¹⁴ HRUŠKOVIČ, I. – KALESNÁ, K. – ŠTEFANOVIČ, M.: *Svetové právne systémy*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1996.

¹⁵ ŠPAŇÁR, J. – HRABOVSKÝ, J.: *Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník*. 7. vyd. Bratislava : SPN, 2003, s. 345.

¹⁶ BLAHO, P. – HOLLÄNDER, P.: *Postavenie práva v systéme metód štátneho riadenia spoločnosti*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1989, s. 120.

viac štruktúrovane. Právo je často chápané aj v intenciách spravodlivosti, ktorá neznamená nič iné, ako formuláciu hodnotových požiadaviek vyplývajúcich z určitých morálnych presvedčení subjektov.

Hodnotová neutralita pozitívneho práva a jeho ukotvenosť na inherentné procedurálne legitimizačné mechanizmy mala zamedziť prístup ideológií alebo mocenských štruktúr k diktovaniu obsahu práva.¹⁷ Táto požiadavka je pochopiteľná, lebo v „predpozitívnom“ období predstavovalo právo efektívny nástroj mocenského pôsobenia alebo ideologizácie spoločnosti. Na druhej strane sa dala pozorovať medzi formálnymi aktmi moci a vágne formulovaným tradičným (obyčajovým) právom určitá tenzia, výsledkom ktorej bolo ich vzájomné vyvažovanie sa. Efekt prenechania voľnej ruky suverénovi (samozrejme za splnenia formálnych požiadaviek pozitívneho práva) bol úplne opačný, ako sa pôvodne proklamovalo.¹⁸

Legálne právo sa stalo efektívnym nástrojom pretvárania spoločnosti na obraz dominantných ideológií a mocných politicko-ekonomických skupín. Prenechať kompletne celý obsah práva vôli suveréna, aj keď formalizovanej, považujeme za podpísanie bianko šeku. Rovnako ako sa dá použiť na modernizáciu spoločnosti alebo zrovnoprávnenie všetkých subjektov pred zákonom, sa dá táto takmer absolútna moc suveréna (či už absolutistického monarchu, úzkej oligarchie alebo aj parlamentnej demokracie) zneužiť dovedy nebývalým spôsobom. Absolutizmus zákona spôsobil v dejinách Západu tie najväčšie tragédie, lebo konanie v súlade so zákonom v sebe zahŕňa nielen pozitívnym právom proklamovanú beztretnosť (podľa zásady *nullum crimen, nulla poena sine lege*), ale garantuje aj určitú morálnu prijateľnosť takého konania. V legalizmom formovanej spoločnosti radikálne klesá efektivita tzv. „morálneho odsúdenia“.

Z etymologického hľadiska zaujme fakt, že termín „právo“ je slovenčine ako aj v mnohých iných jazykoch podobný alebo rovnaký ako termín „správny“, v zmysle „dobrý“.¹⁹ Hodnotová ukotvenosť práva je teda prítomná v tej najpôvodnejšej komunikačnej štruktúre – na úrovni jazyka. Rozlišovanie medzi pozitívnym a prirodzeným právom je podľa nášho názoru čisto „právnické“ s jasným účelom – abstrahovať od komplexity pojmu práva v snahe zúžiť jeho operabilitu len na jeho formálne a praktické aspekty. V sociálnej realite moderného a postmoderného sveta však takého rozlišovanie medzi „právom“ a „spravodlivosťou“ robí len nepatrná časť adresátov – práve tá, ktorá z titulu svojej odbornosti je so základnými teoreticko-právnymi koncepciami oboznámená.

¹⁷ Porovnaj: MONTESQUIEU, Ch. S.: *Duch zákonov*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 147-150.

¹⁸ Porovnaj: ARENDTOVÁ, H.: *Původ totalitarismu I – III*. Praha : Oikoymenh, 1996.

¹⁹ V angličtine sa právo označuje slovom „right“, totožný termín priradíme aj adjektívum správny. V nemčine sa na obidva objekty používajú termín s rovnakým slovným základom – „Recht“ a „richtig“. Vo francúzštine oba pojmy označuje termín „droit“ a v španielčine „derecho“.

Tým sa dostávame k ďalšiemu znaku legalizmu – k „elitárstvu“ jeho jazyka, ktorá kontrastuje s jeho ambíciami regulovať takmer všetky oblasti spoločenského (avšak čím ďalej tým viac aj súkromného) života. Jazyk, systematika a logika právneho systému vychádzajúceho z koncepcií legalizmu sa vyznačuje značnou zložitou až neprehľadnosťou.²⁰ Vyznať sa v celom právnom poriadku postmoderného štátu nie je v silách žiadneho človeka, ani odborníka, tobôž nie laika. Napriek tomu platí základná právna premisa: *ignorantia iuris non excusat*. Publikovaním legislatívneho predpisu zákonom náležitým spôsobom platí prezumpcia známosti jeho obsahu všetkým subjektom, ktoré „neignorujú právo“. Zložitost' právneho systému, jeho rozsiahlost' a obrovská dynamika však z objektívnych dôvodov znemožňuje subjektom oboznamovať sa s obsahom platného práva, čo má za následok ich neschopnosť sa ním riadiť. Roztvárajú sa tak nožnice medzi *law in books* a *law in action*, čo nakoniec pôsobí na pokles autority práva.

Konanie subjektov tak bude do značnej miery regulované ich vlastnou predstavou o správnosti svojho konania, prípadne reprodukovanými informáciami o platnom práve, ktoré získajú z druhej ruky (napr. sa dozvedia, že za podobné konanie, akého sa pravidelne dopúšťajú, niekoho odsúdili). Študovať zákony a sledovať ich zmeny, poprípade obstarávať si radu odborníka, budú len v určitých obmedzených oblastiach, ktoré sú dôležité napr. pre ich prácu. Konečná podoba sociálne aktívneho práva sa bude značne odlišovať od práva platného. Práve v tejto situácii by boli veľmi žiaduce efektívne „mäkké“ normatívne systémy. Tie však sú, ako sme spomenuli vyššie, atakované hodnotovým presahom pozitívneho práva. Tento stav pochopiteľne smeruje k oslabeniu regulačných schopností normatívnych systémov vo všeobecnosti. Preto je nevyhnutné, aby pozitívne právo vytvorilo priestor pre iné normatívne systémy, čím by sa spoločenská regulácia stala efektívnejšou.

3. Liberalizmus

Liberalizmus je v súčasnosti najrozšírenejšou a najakceptovanejšou ideológiou Západu. Jeho počiatky nachádzame v osvietenstve a praktickú realizáciu jeho podstatných požiadaviek prvýkrát vidíme v buržoázných revolúciách 17. – 19. storočia. Liberalizmus je z etymologického hľadiska odvodený z latinského „*liber*“, čo znamená „slobodný“, „voľný“, „nezávislý“.²¹

²⁰ HOLLÄNDER, P.: Paradox právneho jazyka. Paradox právneho jazyka. In *Kultúra slova* [online], 1995, 6. Dostupné na: <http://www.juls.savba.sk/ediela/ks/1995/6/ks1995-6.html>

²¹ ŠPAŇÁR, J. – HRABOVSKÝ, J.: *Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník*. 7. vyd. Bratislava : SPN, 2003, s. 345.

Jeho pôvodne najkľúčovejšou požiadavkou bolo odstránenie nerovnosti medzi členmi spoločnosti a zavedenie rovnosti pred zákonom na základe občianskeho princípu. Z toho vyplývali požiadavky na politické práva a slobody, predovšetkým volebné právo a jeho postupne rozširovanie. Významnou požiadavkou bola aj liberalizácia výrobných prostriedkov a prechod ku kapitalizmu.²² Klasický liberalizmus na rozdiel od anarchizmu však nepopiera opodstatnenosť existencie štátu, ale snaží sa limitovať jeho zásahy do spoločnosti na nevyhnutné minimum.²³

Klasický liberalizmus teda nadovšetko preferoval slobodu. Tento všeliek spoločenských neduhov, či už politického alebo ekonomického razenia, aj napriek značným úspechom vyrobil aj nemálo problémov. Najvypuklejšie sa začala prejavovať ekonomická nerovnosť, ktorá navyše mala rastúcu tendenciu.²⁴ Rozpad tradičnej spoločnosti, založenej na širokých rodinných zväzkoch, vyznačujúcich sa vnútornou solidaritou, spôsobený zmenenými ekonomickými podmienkami a rastom urbanizácie, mal za následok vznik chudobných mestských get slobodných občanov, ktorých životná úroveň bola v niektorých prípadoch podstatne nižšia ako v časoch pred priemyselnou revolúciou,²⁵ o sociálnych istotách ani nehovoriac. O postavení koloniálneho sveta, kde sa liberalistické požiadavky vôbec neaplikovali ani v politickej rovine, sa na tomto mieste snád' netreba obšírne zmieňovať.²⁶ V tejto situácii bolo jasné, že koncept štátu ako „nočného strážnika“ je dlhodobou neudržateľný.

Aj preto časť liberálov prehodnotila svoj postoj k zásahom štátu do ekonomiky a k prerozdeľovaniu výsledkov ekonomickej činnosti súkromných subjektov prostredníctvom zdaňovania. Sociálnym zákonodarstvom sa podarilo stabilizovať napätú ekonomickú situáciu a investíciami do verejných služieb, predovšetkým do školstva, sa zvrátili niektoré negatívne sociálne trendy²⁷ (negramotnosť, kriminalita, nedostatočná hygiena,...). Miera „pozitívnych“ zásahov do ekonomických vzťahov s cieľom chrániť slabší subjekt, a tým prispievať k „rovnejšej“ spoločnosti, však až do začiatku minulého storočia neprekročila hranicu veľmi zdržanlivého prístupu k „modelovaniu“ spoločnosti štátom.

Tu však treba zohľadňovať rozdielny vývoj liberalizmu v Európe a USA. Začiatkom 20. storočia sa na oboch brehoch Atlantiku objavujú podobné socioekonomické problémy spôsobené 1. svetovou vojnou a násled-

²² MILL, J. S.: *Principles of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy*. Toronto : University of Toronto Press, 1965.

²³ MILL, J. S.: *O slobode*. Bratislava : IRIS 1995, s. 70-86.

²⁴ MARX, K.: *Capital: A Critique of Political Economy. Vol I: The Process of Capitalist Production*. Chicago : Charles H. Kerr and Co., 1909.

²⁵ Tamtiež

²⁶ Tamtiež

²⁷ Bližšie k rozvoju sociálnej politiky štátu vo Veľkej Británii pozri: SPICKER, P.: *British social policy, 1601-1948*. Dostupné na: <http://www.spicker.uk/social-policy/history.htm> (cit. 14. októbra 2016)

nou Veľkou hospodárskou krízou. V USA začali pojem liberalizmus používať aj „etatistické“ politické sily reprezentované napr. F. D. Rooseveltom. Pre klasický liberalizmus odmietajúci podstatnejšie zásahy štátu do spoločnosti sa postupne zaviedol pojem „libertarianizmus“.²⁸ V Európe sa pre rovnostárske koncepcie zamerané proti sociálnej a ekonomickej exklúzii prostriedkami väčšieho štátneho prerozdelenia etabloval pojem „socializmus“, pričom pojem liberalizmus si ponechal svoj pôvodný obsah.

V Európe sa novej „reformovanej“ liberalistickej ideológii – socializmu – darilo pomerne dobre.²⁹ Od 1. sv. vojny existovala v každom štáte aspoň jedna významná socialistická strana. Navyše sa pod tlakom otvoreného socializmu posunuli programy pravicových strán značne doľava. Socialistická ideológia nenašla uplatnenie len v demokratických režimoch, ale prakticky každá moderná totalita z nej viac či menej vychádzala.³⁰

Vyššie uvedený historický a etymologický exkurz má poslúžiť čitateľovi, aby si uvedomil, aká rôznorodá a veľmi vplyvná ideológia liberalizmus v modernom aj postmodernom svete je. Navyše z jej inherentných znakov vyplýva, že sa snaží profilovať do nezávislej (a tým pádom nadradenej) pozície voči ostatným ideológiám. Tak napríklad požiadavka tolerancie³¹ vyžadujúca od ostatných ideológií, aby sa navzájom rešpektovali, vyzerá na prvý pohľad úplne neškodne. Veď prečo by po storočiach náboženských bojov a jakobínskeho besnenia nemala zavládnuť civilizovaná diskusia založená na vzájomnom rešpekte a porozumení, a len tak mimochodom aj na rovnosti? No problémov je hneď niekoľko. V prvom rade sa vyššie uvedenou požiadavkou liberalizmus štylizuje do pozície nezávislého arbitra medzi ostatnými ideológiami. Možno potreba takého nezávislého arbitra skutočne existuje, ale liberalizmus, ktorý je sám ideológiou sa na túto zodpovednú úlohu nehodí, lebo v skutočnosti sa svojou nezávislosťou nadraduje nad iné ideológie.

Druhým vypuklým pôsobením liberalizmu ako ideológie je doktrína ľudských práv, ktorá je dnes médiami, ale aj značnou časťou odbornej a laickej verejnosti, adorovaná takmer so zbožnou úctou. Aj keď jej zásluhy pri opätovnom zavádzaní právneho štátu a rešpektovania ľudskej dôstojnosti po hroznej 2. svetovej vojne nespochybňujeme, rovnako zjavná sa nám javí aj jej ideologizácia jedinou ideológiou – liberalizmom. Práve v jeho spojení s legalistickým právom vidíme vytvorenie „jednotného frontu“ budovania spravodlivejšej spoločnosti s imanentnou progresivistickou víziou naplnenia všeobecne prospešného cieľa – dosiahnutia spoločnosti bez dis-

²⁸ K pojmu pozri: SHEARMUR, J.: Libertarianism. In KRIEGEL, J. (ed.): *Oxfordský slovník světové politiky*. Praha : OTTOVO nakladatelství, 2000, s. 426-427.

²⁹ WEBER, M.: *Political Writings: Cambridge Texts in the History of Political Thought*. Cambridge : Cambridge University Press 1994, s. 272-304.

³⁰ Tamtiež

³¹ Porovnaj napr.: RAWLS, J.: *Teorie spravedlnosti*. Praha : Victoria Publishing, 1995, s. 133-138.

kriminácie akéhokoľvek druhu. Myslíme si, že utopický charakter tohto cieľa je viac ako zjavný.

Formulácia základov spoločnosti pomocou nárokového jazyka ľudských práv je nevhodná, lebo vytvára ilúziu, že aktuálne platné práva ich subjekty vlastnia nezávisle od ich vkladu do spoločnej veci. Aj tie najsúkromnejšie vzťahy medzi dvoma subjektmi sú dnes formulované požiadavkami opierajúcimi sa o povolenie alebo zásah štátu.³² História nás učí, že tam, kde sú hypertroficky a špecificky formulované nároky subjektov, a len vágne a v neporovnateľne menšej miere vyjadrené ich povinnosti, to zvyčajne so spoločnosťou nedopadne najlepšie. Preto na nás pôsobia tendencie rozširovania ľudských práv o ďalšie práva znepokojujúco. Pritom už dnes, v čase ekonomickej neistoty a črtajúcej sa perspektíve sociálnych a politických nepokojov, je zrejmé, že súčasné práva občanov garantované „dobrotivým“ sociálnym štátom, budú ťažko splniteľné už v strednodobom horizonte.

Z tohto hľadiska považujeme nivelizáciu jednotlivých práv, forsírovanú najmä zo strany EÚ,³³ za, mierne povedané, nerozumnú. Aj toto je jasný prípad zásahu liberalizmu. Stratifikácia ľudských práv podľa generácií, vyjadrujúcich ich historickú dôležitosť, sa vyvinula postupne a prirodzene v judikatúre ústavných súdov a bez potvrdenia „všepравdivou“ ideológiou. Je preto pochopiteľné, že sa táto ideológia pokúša odstrániť jeden z mála prvkov v systéme ľudských práv, ktorý sa vyvinul mimo nej. Možnosť súdov považovať skoršie práva za normatívne významnejšie ako tie neskoršie ohrozuje monopolné postavenie liberalizmu pri artikulácii normatívneho významu ľudských práv.

Liberalizmus sa do postavenia hegemóna dostal aj svojím zásadným vplyvom na podobu moderného politického a právneho jazyka. Politický korektivizmus definovaný požiadavkami liberalizmu zameranými na zaistenie „slušnej“ debaty, ktorá by neurážala určité špecificky chránené subjekty, obmedzuje nielen politickú diskusiu, ale v konečnom dôsledku má nemalý vplyv na konečnú podobu zákonov, prípadne rozsudkov súdov. Požiadavka slušnosti a neurážania názorových oponentov, prípadne aj tlak na umiernenosť slovníkov aktérov dialógu, má samozrejme svoj význam. Výber nevhodných komunikačných prejavov zverený jedinej ideológii však zákonite spôsobí deformácie už na úrovni jazyka. Navyše, cenzúra neostáva len pri ostrakizácii termínov, ktoré sa dajú nahradiť ich miernejšími, aj keď možno menej presnými, synonymami. Za politicky neko-

³² SCHLINK, B.: German Constitutional Culture in Transition. In *Cardozo Law Review*, 1993, roč. 14, s. 722.

³³ Myslíme tu predovšetkým *Chartu základných práv Európskej únie*, ktorá prišla s „novátorskou“ koncepciou opustenia klasického delenia ľudských práv na tzv. generácie, ktorá mala aj hierarchizačnú funkciu, a nahradila ju koncepciou „zrovnoprávnenia“ všetkých ľudských práv.

reктné sa dnes považujú aj celé myšlienkové konštrukcie.³⁴ Vytesňovanie určitých názorov mimo rámec oficiálneho spoločenského diskurzu má negatívny dopad na legitimitu práva vytvoreného a vykladaného deformovaným jazykom oficiálnej politiky.³⁵

Ako sme uviedli vyššie, liberalizmus okrem toho, že sa sám stavia mimo sféru ideológií do roly nezávislého arbitra, považuje všetky ideológie za viac-menej rovnako prínosné. Tento radikálne rovnostársky postoj aplikuje vskutku na všetky ideológie, či už „pôvodné západné“ alebo „dovezené“. ³⁶ Nie všetky ideológie však rovnako dobre koexistujú s ostatnými, najmä tie externé s tým majú v určitých prípadoch problém, lebo afikujú dokonca aj výsostné postavenie liberalizmu. Túžba liberalizmu po tom, že otvorením sa napr. islamu sa podarí vybudovať v „západnom inkubátore“ jeho liberálno-sekulárna podoba, ktorá sa neskôr presadí aj v islamských krajinách, je opäť v utópiu. Väčší pozitívny prínos určitých ideológií v porovnaní s inými liberalizmus zásadne neuznáva. Dokonca má problém aj s uznaním vplyvu určitých ideológií na svoj vlastný vznik a podobu.

Neuznanie pozitívnejšieho vplyvu „západných“ ideológií má vplyv na atmosféru spoločenského diskurzu v západných spoločnostiach. Všeobecne vládnu pocity takmer až hanby za vlastnú „krvavú“, „imperálnu“, „stredoveko tmársku“ a „netolerantnú“ históriu, ktorá je výsledkom našich vlastných ideológií. Ako východisko z tohto marazmu sa nám naskytá bezkonkurenčne výhodná možnosť otvoriť sa svetu a obohatiť svoju zaostalú kultúru o externé ideológie, ktoré nás ako jediné, samozrejme pod vedením liberalizmu, dokážu vyviesť z našej duchovnej biedy.

Aktuálnou je podľa nás otázka, či skutočne potrebujeme „osvietené“ vedenie liberalizmu „na strastiplnej ceste slobody“. Je paradoxom, že dnešná aktivistická podoba tejto ideológie sa vyvinula z pôvodných požiadaviek menšieho štátu, väčšej slobody a radikálneho decentralizmu. Diktát liberalizmu v konečnom dôsledku likviduje aj svoje najvlastnejšie priority s cie-

³⁴ Napríklad povedať dnes v dobrej spoločnosti, že zdrojom niektorých problémov v rómskych osadách na Slovensku sú aj incesty, a tým spôsobená vyššia miera mentálnej retardácie detí, je neprijateľné. Aj keby toto tvrdenie bolo podložené štatistikami, prípadne inými relevantnými argumentmi. Keby sme však podobné tvrdenie aplikovali na inú spoločenskú skupinu, napr. na goralskú alebo rusínsku menšinu, bolo by to v poriadku. Zovšeobecnením teda prideme k záveru, že pri posúdení výpovede ako politicky nekorektnej nie je dôležitá jej pravdivosť, dokonca ani miera urážlivosti voči určitej spoločenskej skupine, ale skutočnosť, či ide o arbitrárne určenú nevhodnosť dominantnou ideológiou – liberalizmom.

³⁵ Porovnaj: RAVITCH, D.: *The Language Police: How Pressure Groups Restrict What Students Learn*. Westmister : Knopf, 2004, s. 288.

³⁶ Uvedená formulácia platí za predpokladu, že ideológie fašizmu, nacizmu prípadne v niektorých krajinách aj komunizmu, budú z rámca bežných ideológií vyňaté. Nedeje sa tak na základe určitých ucelených pravidiel diskvalifikácie ideológie z rámca „normálnosti“. Je tak učené skôr *ad hoc*, z prípadu na prípad, podľa „historických zásluh“. Dalo by sa povedať, že liberalizmus žiadne ideológie nevyklučuje, ony sa z rámca akceptovateľnosti vymedzujú samé.

lom „udržať sa pri moci“, teda v centre ideovo- komunikačného diskurzu. Preto je nevyhnutné, aby sa liberalizmus vzdal svojej ašpirácie na „vodcovskú“ ideológiu v záujme zachovania vlastnej vnútornej integrity a pochopiteľne aj v záujme skutočnej slobody, ktorej momentálne bráni v autentickom prejave.

4. Demokracia

Aj keď demokracia ako „vláda ľudu“³⁷ je v odbornom aj všeobecnom jazyku frekventovaným pojmom, jeho definovanie postihujúce všetky jeho dôležité aspekty, nie je vôbec jednoduché. V tejto kapitole sa najskôr pokúsime objasniť základné kontexty, v akých sa pojem demokracie vyskytuje. Následne sa zameriame na kontrakciu medzi demokraciou a legitimitou postmoderného práva.

V najširšom zmysle sa pod demokraciou chápe participácia „ľudu“ na politickom procese, ktorého výsledkom je formulácia pravidiel, ktoré v podstatnej miere zohľadňujú jeho záujmy. Pod túto definíciu sa dajú subsumovať rôzne formy vlády – od priamej aténskej demokracie, cez Rímsku republiku, stredoveké talianske mestské štáty, klasické buržoázne zastupiteľské demokracie novoveku či moderny, v určitom zmysle aj dnešné režimy ako Irán, Rusko alebo Čína, ktorých demokratickosť niektorí spochybňujú.³⁸ Každá z týchto vlád umožňuje vo väčšej či menšej miere participáciu ňou definovaného subjektu „ľudu“ na politickom procese a proklamuje, že háji prevažne jeho záujmy.

Volalita pojmu demokracie je teda vysoká. Ak by sme mali pristúpiť k určitej klasifikácii vyššie uvedených foriem vlády podľa ich chápania demokracie, rozdelili by sme ich na prístupy zdôrazňujúce formálne procedúry a koncepcie opierajúce sa o „vládu pre ľud“.³⁹

Procedurálne hľadisko demokracie akcentuje potrebu vytvorenia formálnych postupov, pomocou ktorých sa transformuje vôľa ľudu do praktickej roviny politiky.⁴⁰ Implicitne sa teda vychádza z predpokladu, že za splnenia určitých podmienok, sa demokratická väčšina spoločnosti dokáže zhodnúť

³⁷ Etymologická definícia.

³⁸ MERKEL, W.: Defekte Demokratien. In MERKEL, W. – BUSH, A.: *Demokratie in Ost und West*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1999, s. 361-381.

³⁹ K špecifickému prípadu demokratického deficitu v prípade EÚ pozri: TURČAN, M.: Demokratický deficit a legitimita v EÚ po prijatí Lisabonskej zmluvy. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2008*. Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2008, s. 351-355; MRVA, M.: Vplyv Lisabonskej zmluvy na riešenie problému demokratického deficitu EÚ. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2008*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2008, s. 344-350.

⁴⁰ COHEN, J.: Deliberation and Democratic Legitimacy. In HAMLIN, A. – PETIT, P. (eds.): *The Good Policy: Normative Analysis of the State*. New York : Blackwell, 1989, s. 17-34.

na najlepšom možnom riešení z hľadiska jej kumulatívnych záujmov. Skúmanie skutočných dopadov rozhodnutí, teda produktov formálnych procedúr, sa preto nepovažuje za potrebné. Veď subjekty sa mali možnosť zúčastniť na právotvornom procese. Ak tak neurobili, tak zjavne nepovažujú svoju participáciu za potrebnú, lebo majú k politike indiferentný postoj alebo sú zo všetkými možnými výsledkami politického procesu uzročené a stotožnené.

Každopádne, podľa tejto koncepcie demokracie faktický rozpor medzi skutočnými preferenciami subjektov demokracie a praktickou realizáciou politických rozhodnutí neafikuje legitimitu tejto procedurálnej legitimizačnej formuly práva. Demokratická legitimita je dosiahnutá, ak sú splnené všetky podstatné požiadavky kladené na demokratické procedurálne mechanizmy (napr. periodicita slobodných volieb, široké aktívne aj pasívne volebné právo, rovné postavenie účastníkov politického procesu, spravodlivý priebeh volieb, rešpektovanie ich výsledkov).

Opačný prístup zdôrazňuje nutnosť permanentnej komunikácie vykonávateľov moci s občanmi, aby sa zaistil súlad reálnej politiky s ich preferenciami. Demokratickosť režimu sa posudzuje podľa miery súladu konkrétnej politiky so záujmami pôvodcov moci. Dôraz sa teda nekladie na to kto vládne, ale ako vládne. Je zrejmé, že tieto dve koncepcie demokracie sa v konkrétnych prípadoch označenia demokratickosti danej vlády môžu, ale aj nemusia zhodovať. Aj keď je pravda, že liberálne zastupiteľské demokracie zvyknú byť asi najcitlivejšie na verejnú mienku, s rozvojom moderných marketingových techník je možné touto mienkou do určitej miery manipulovať, čím sa dá pozitívny tlak verejnosti na obsahovú a procedurálnu zhodu pomerne úspešne eliminovať. Môžu tak nastať paradoxné situácie, keď formálne nedemokratický režim, ktorý sa nemôže „skrýť“ za procedurálnu legitimitu demokracie, je nútený pri každom dôležitejšom rozhodnutí rešpektovať názor väčšiny, hoci aj z čisto zištných pohnútok (zabezpečiť si pokoj a vyhnúť sa nákladnej represii).

V bežnom diskurze sa však používa výrazne zúžené chápanie demokracie ako liberálnej a zastupiteľskej opierajúcej sa o vládu písaného práva. V tomto pojme sa teda okrem samotnej demokracie ukrýva aj liberalistická ideológia a legalistické chápanie práva. Prepojenosť týchto troch zložiek nášho aktuálneho politického systému demonštruje aj fakt, že sa v bežnom jazyku často zamieňajú. Zúženie pojmu demokracie len na jej špecifickú formu má za následok neprimerané prenášanie vlastných kritérií na politické a právne systémy, ktoré vychádzajú z úplne iných východísk a koreňov, a následné rozčarovanie nad tým, prečo sa naša podoba demokracie neaplikuje aj inde.

Na potrebe súladu výkonu moci s vôľou a záujmami širokej spoločnosti existuje zhoda naprieč kultúrami. Aj tie najtyranskejšie režimy, v zmysle nášho západného pohľadu na svet, sa snažia aspoň na verbálnej

úrovni legitimovať demokraciou. Dokonca aj formálna procesná stránka demokracie začína byť stále viac akceptovaná aj mimo „sféru nášho vplyvu“, pravdepodobne z rovnakých dôvodov univerzálnosti legitimizačného potenciálu demokracie. Uvedomenie si, že liberálna demokracia západného strihu takéto univerzálne schopnosti nemá, aj keď ambície sa jej rozhodne nedajú uprieť, môže pomôcť predísť omylom typu Irak alebo Afganistan.⁴¹

Záver

V tomto článku sme čitateľovi predložili prvú časť našej štúdie zameranej na aspekty legitimacy práva v súčasnosti. Špecifickosť dnešnej situácie vyplýva z toho, že moderné legitimizačné prostriedky práva sú aj v postmodernej dobe jej integrálnymi prvkami. Postmoderna sa tu nerozlišiteľne zlieva z modernou. Tieto moderné legitimizačné mechanizmy sú však vystavené útokom zo strany postmoderných pluralistických konkurenčných diskurzov, ktoré síce nemajú potenciál ich plne nahradiť, ale kumulatívne ich môžu oslabiť natoľko, že sa napokon samé zrútiť.

Preto má zmysel analyzovať súčasné dominantné prvky legitimacy práva a zamýšľať sa nad ich silnejšími a slabšími miestami. V tejto prvej časti našej analýzy sme detekovali štyri nosné legitimizačné formuly súčasného práva: racionalizmus, legalizmus, liberalizmus a demokracia. Pri ich popise sme sa zamerali hlavne na problémy, ktorým musia v súčasnosti čeliť.

Racionalizmus je vystavený iracionálnym požiadavkám postmodernity a snahou zrovnoprávňovať výpovede bez ohľadu na kvalitu ich logickej a obsahovej štruktúry. Racionalizmus je však aj napriek svojej vrodenej vedeckosti vystavený pokušeniu pôsobiť v spoločenskom diskurze ako klasická ideológia, čo oslabuje jeho primárne funkcie.

Legalizmus je dominantným znakom súčasného právneho systému a je veľmi ťažko predstaviteľné, že by ním prestal byť. Napriek tomu sú badaateľné tendencie jeho spochybňovania alternatívnymi paraprávnymi normatívnymi systémami, ktoré regulujú spoločenské vzťahy v subkomunitách, kde sú často efektívnejšie ako oficiálne štátne právo. Tento jav je len sekundárnym dopadom vrodenej nedostatku legalizmu v dostatočnej miere reflektovať aktuálnu spoločenskú realitu. Viac sa akcentuje formálna stránka práva a jeho technická vycibrenosť a menej jeho najvnútornejšia úloha – regulačná abilita reálnych spoločenských vzťahov. Preto je kľúčové, aby sa

⁴¹ Bližšie k legitimitě ozbrojených zásahov s cieľom ochrany ľudských práv pozri: TURČAN, M.: Legitímnosť ozbrojených intervencií na ochranu ľudských práv v dnešnom svete. In *Akademické akcenty* 2011. Bratislava : Paneurópska vysoká škola, 2012, s. 159-163.

pozitívne právo viacej otváralo možnostiam väčšieho uznávania ďalších formálnych prameňov práva, predovšetkým obyčají a judikatúry.

Liberalizmus je aj dnes do určitej miery integrujúcou ideológiou Západu, hoci jeho ideologickú podstatu jeho najväčší promótori častokrát neuvedomujú. Vnímame jeho pozitívnu rolu pri formovaní doktríny ľudských práv, ktorá však medzičasom značne hypertrofovala. Pre konzistentnosť liberalizmu ako dominantnej ideológie, ale aj pre legitimitu práva samotného, je však dnes nesmierne dôležité, aby sa nekládlo znamienko rovnosti medzi počet priznaných ľudských práv a kvalitu dodržiavania tých ľudských práv, ktoré sú z historického hľadiska najdôležitejšie.

Demokracia je dnes najvýznamnejšou proceduralistickou legitimizačnou formulou práva. Je dôležité si pritom uvedomiť, že jej proceduralistická legitimizačná funkcia je dnes uznávaná aj v štátoch, ktoré z určitých dôvodov neuznávajú predchádzajúce menované legitimizačné formy. Toto nie je určite negatívom a ako negatívum by ani nemalo byť chápané. Je preto dôležité nezamieňať pojmy liberálna demokracia a demokracia, pretože takto sa len prehľbujú nové rozpory a nedorozumenia medzi štátmi a ich právnymi poriadkami, ktoré síce nie sú ideologicky kompatibilné, ale práve určité procedurálne presahy by ich mohli prakticky premostovať a zbližovať. Ak by bol zvolený opačný prístup, demokracia by sa stala len ďalšou ideológiou, ktoré je špecificky fixovaná na naše územie, a stratila by svoju objektívne univerzálnu platnosť.

Použitá literatúra

1. ARENDTOVÁ, H.: *Původ totalitarismu I – III*. Praha : Oikoymenth, 1996. 679 s. ISBN 80-86005-13-5.
2. BLAHO, P. – HOLLÄNDER, P.: *Postavenie práva v systéme metód štátneho riadenia spoločnosti*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1989. 297 s.
3. CHOVANCOVÁ, J. – VALENT, T.: *Základy filozofie pre právnikov*. 2. dopl. vyd. Bratislava : VO PF UK, 2000. 248 s. ISBN 80-7160-120-9.
4. COHEN, J.: *Deliberation and Democratic Legitimacy*. In HAMLIN, A. – PETIT, P. (eds.): *The Good Polity: Normative Analysis of the State*. New York : Blackwell, 1989, s. 17-34.
5. COMTE, A.: *Kurz pozitívnej filozofie*. In HRUŠOVSKÝ, I. – ZIGO, M.: *Antológia z diel filozofov. zv. 7. Pozitivismus. Voluntarizmus. Novokantovstvo*. Bratislava : Pravda, 1967, s. 39-61.
6. ČÍPKÁR, J.: *Postmoderná situácia a jej východiská pre ďalší vývoj spoločnosti, štátu a práva*. In *Právny obzor*, 1997, roč. 80, č. 3, s. 338-344.
7. HABERMAS, J.: *The Structural Transformation of Public Sphere: An Inquiry into a Category of Burgeois Society*. Cambridge : MIT Press, 1991. 301 s. ISBN 0-262-08180-6.
8. HABERMAS, J.: *Theory and Practice*. Boston : Beacon Press, 1974, s. 254.

9. HAPLA, M.: *Lidská práva bez metafyziky: legitimita v (post)moderní době*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2016. 156 s. ISBN 978-80-210-8186-4.
10. HOLLÄNDER, P.: Paradox právneho jazyka. Paradox právneho jazyka. *Kultúra slova* [online], 1995, 6. Dostupné na: <http://www.juls.savba.sk/ediela/ks/1995/6/ks1995-6.html>
11. HRUŠKOVIČ, I. – KALESNÁ, K. – ŠTEFANOVIČ, M.: *Svetové právne systémy*. 2. preprac. vyd. Bratislava : Univerzita Komenského, 1996. 144 s. ISBN 80-223-1118-9.
12. MARX, K.: *Capital: A Critique of Political Economy. Vol I: The Process of Capitalist Production*. Chicago : Charles H. Kerr and Co., 1909.
13. MERKEL, W.: Defekte Demokratien. In MERKEL, W. – BUSH, A.: *Demokratie in Ost und West*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp, 1999, s. 361-381.
14. MONTESQUIEU, Ch. S.: *Duch zákonov*. Bratislava : Tatran, 1989. 597 s. ISBN 80-222-0096-4.
15. MRVA, M.: Neopluralizmus? Neolizmus? Alebo post-demokracia? In *Pluralizmus moci a práva*. Bratislava : Bratislavská vysoká škola práva, 2009, s. 102-115. ISBN 978-80-970144-3-8.
16. MRVA, M.: Vplyv Lisabonskej zmluvy na riešenie problému demokratického deficitu EÚ. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2008*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2008, s. 344-350. ISBN 978-80-7160-271-2.
17. KASINEC, R.: Postavenie prameňov práva v postmoderných štátoch. In *Bratislavské právnické fórum 2013: Postmoderný štát a sociálna spravodlivosť: medzinárodná vedecká konferencia*. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, Právnická fakulta, 2013, s. 1891-1897.
18. KASINEC, R.: Právny pluralizmus a pramene práva v súčasnosti = Legal pluralism and sources of law today. In *Hodnotový základ práva*. Bratislava : PraF UK, 2011, s. 215-219. ISBN 978-80-7160-314-6.
19. LIPOVETSKY, G.: *Éra prázdnoty. Úvahy o súčasnom individualizmu*. Praha : Prostor, 2003. 311 s. ISBN 80-7260-085-0.
20. LYOTARD, J. F.: *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Manchester : Manchester University Press, 1984. 110 s. ISBN 0-7190-1454-9.
21. MILL, J. S.: *O slobode*. Bratislava : IRIS 1995. 116 s.
22. MILL, J. S.: *Principles of Political Economy with Some of Their Applications to Social Philosophy*. Toronto : University of Toronto Press, 1965.
23. NIETZSCHE, F. W.: *Tak vrazil Zarathustra. Kniha pre všetkých a pre nikoho*. Bratislava : Iris, 2002. 236 s.
24. RAVITCH, D.: *The Language Police: How Pressure Groups Restrict What Students Learn*. Westmitister : Knopf, 2004. 288 s.
25. RAWLS, J.: *Teorie spravodlnosti*. Praha : Victoria Publishing, 1995. 361 s. ISBN 80-85605-89-9.
26. SHEARMUR, J.: Libertarianismus. In KRIEGEL, J. (ed.): *Oxfordský slovník světové politiky*. Praha : OTTOVO nakladatelství, 2000. 1090 s.

27. SCHLINK, B.: German Constitutional Culture in Transition. In *Cardozo Law Review*, 1992-1993, roč. 14, s. 722 a nasl.
28. SCHLUCHTER, W.: *History of Western Rationalism – Max Weber's Developmental History*. Berkeley, Los Angeles : University of California Press, 1981. 151 s.
29. SCHMITT, C.: *Political Theology. Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. Chicago : University of Chicago Press, 2005. 116 s.
30. SCHOPENHAUER, A.: *Svet ako vôľa a predstava I. a II.* Bratislava : Kaligram, 2010. 1560 s.
31. SPICKER, P.: *British social policy, 1601-1948*. Dostupné na: <http://www.spicker.uk/social-policy/history.htm> (cit. 14. októbra 2016)
32. ŠPAŇÁR, J., HRABOVSKÝ, J.: *Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník*. 7. vyd. Bratislava : SPN, 2003. 1222 s. ISBN 8010003476.
33. ŠURKALA, J.: Teoretické aspekty legitimacy práva. In *Acta Iuridica Olomucensia*, 2015, roč. 10, č. 3, s. 167-180. ISSN 1801-0288.
34. TURČAN, M.: Demokratický deficit a legitimita v EÚ po prijatí Lisabonskej zmluvy. In *Milníky práva v stredoeurópskom priestore 2008*. Bratislava : Univerzita Komenského, Právnická fakulta, Vydavateľské oddelenie, 2008, s. 351-355.
35. TURČAN, M.: Legitímnosť ozbrojených intervencií na ochranu ľudských práv v dnešnom svete. In *Akademické akcenty 2011*. Bratislava : Paneurópska vysoká škola, 2012, s. 159-163. ISBN 978-80-89447-90-9.
36. TURČAN, M.: Monizmus práva v SR = Legal monism in the Slovak Republic. In *Hodnotový základ práva*. Bratislava : PraF UK, 2011, s. 269-273. ISBN 978-80-7160-314-6.
37. VEČERA, M. – MACHALOVÁ, T.: *Europeizácia práva v právne teoretickém kontextu: výklad základních pojmů*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2010. 227 s. ISBN 9788021051713.
38. WEBER, M.: *Political Writings: Cambridge Texts in the History of political Thought*. Cambridge : Cambridge University Press, 1994. 426 s.